ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

NAMANGAN VILOYATI KUTUBXONA ISHI TARMOG`INING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH TARIXI (1925-1991)

Komilov Muhiddin Baxriddin o`gli
Tadqiqotchi
e-mail: komilovmuhddin028@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23300490

Annotatsiya: Ushbu maqolada Namangan viloyati hududida kutubxonachilik ishining 1925-yildan to 1980-yillargacha bo`lgan davrdagi rivojlanishi tahlil qilinadi. Mazkur hududda dastlabki kutubxonalarning paydo bo`lishi, jamoat kutubxonalari tarmog‘ining shakllanishi, 1941-yilda Namangan viloyati tashkil etilishi bilan kutubxonaga viloyat maqomining berilishi, tashkiliy qayta qurilishlar, kutubxonalarning ijtimoiy-ma’rifiy vazifalari hamda sovet davrida ularning faoliyatini belgilagan mafkuraviy shart-sharoitlar yoritiladi.
Kalit so‘zlar: Namangan viloyati, kutubxonachilik tarixi, jamoat kutubxonasi, viloyat kutubxonasi, sovet davri, mafkuraviy nazorat, Nodirabegim nomidagi kutubxona.

Аннотация: В данной статье анализируется развитие библиотечного дела на территории Наманганской области в период с 1925 по 1980-е годы. Освещаются появление первых библиотек в данном регионе, формирование сети общественных библиотек, присвоение библиотеке статуса областной в связи с образованием Наманганской области в 1941 году, организационные перестройки, социально-просветительские задачи библиотек, а также идеологические условия, определявшие их деятельность в советский период.
Ключевые слова: Наманганская область, история библиотечного дела, общественная библиотека, областная библиотека, советский период, идеологический контроль, библиотека имени Нодирабегим.

Abstract: This article analyzes the development of librarianship in the Namangan region from 1925 to the 1980s. The emergence of the first libraries in this region, the formation of a network of public libraries, the granting of regional status to the library with the establishment of the Namangan region in 1941, organizational restructuring, the socio-educational functions of libraries, and the ideological conditions that determined their activities during the Soviet period are discussed.
Keywords: Namangan region, history of librarianship, public library, regional library, Soviet period, ideological control, Nodirabegim library.

Yangi O‘zbekistonda yoshlarning bo`sh vaqtini mazmunli o`tkazish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, kitob mutolaasiga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otishga alohida e’tibor qaratilmoqda. O`zbekistonda amalga oshirilayotgan e’tiborga molik ishlar, xususan ilm-fan, ta’lim-tarbiya, madaniyat, san’at va adabiyot sohalarini izchil rivojlantirish, bozor iqtisodiyoti sharoitida ilm va ijod ahlini har tomonlama qo`llab-quvvatlash, kitobxonlik madaniyatini oshirish kabi vazifalar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan[1]. Shunday ekan kutubxonalar jamiyatning axborot va ma’naviy ehtiyojlarini qondiruvchi, tarixiy xotirani saqlovchi muassasalardir. Ularning rivojlanish yo‘li har bir davrning ijtimoiy-siyosiy sharoitini, ta’lim va madaniyat siyosatini aks ettiradi. Shu bois hududiy kutubxona tarmoqlari tarixini o`rganish nafaqat mahalliy tarix, balki umumrespublika kutubxonachiligi

tarixining yaxlit manzarasini to‘ldirish uchun ham ahamiyatlidir. Kutubxonalar tarixi jamiyatning savodxonlik darajasi, ta’lim muassasalari rivoji, kitob nashri va tarqalishi, shuningdek, davlatning madaniy siyosatini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Namangan Farg‘ona vodiysining yirik shaharlaridan biri bo‘lib, 1610-yilda shahar maqomini olgan, 1941-yilda O‘zbekiston SSR tarkibida Namangan viloyati tashkil etilgach, viloyat ma’muriy markaziga aylantirilgan [2]. Namangan shahrida ilk kutubxona 1903-yilga borib taqaladi: bir savdogar shahar kutubxonasiga 1400 dona kitob sovg‘a qilgan [3]. Bu misol kutubxona fondlarini shakllantirishda xayriya yo‘li dastlabki manbalardan biri bo‘lganini ko‘rsatadi. Sovet davrida kutubxonalar bir vaqtning o‘zida ma’rifiy va mafkuraviy vazifalarni bajargan. Rasmiy qarashga ko‘ra kutubxona ishi «madaniy inqilob»ning muhim bosqichi, xalq ommasini ma’rifatli qilish va uning siyosiy ongini oshirishning vositasi hisoblangan [5.24]. Kutubxonalarning ijtimoiy vazifalari qatoriga aholiga kitobxonlik xizmati ko‘rsatish, savodsizlikni tugatish va targ‘ibot ishlariga ko‘maklashish, ishlab chiqarish jamoalari va klublar qoshida kutubxona xizmatini yo‘lga qo‘yish kirgan. 1918-yilda Namangandagi paxta tozalash zavodi klubi qoshida 540 nomdagi kitob fondiga ega bo‘lgan, shaharning birinchi jamoat kutubxonasi ochildi [3.60]. u 1927-yilda shahar markaziy kutubxonasi sifatida faoliyat ko`rsata boshladi. 1929-yilda shahar kutubxonasi kitob fondi ko`paygani sababli alohida binoga ko`chirildi. 1931-yilda Alisher Navoiy nomidagi Davlat kutubxonasidan yuborilgan tajribali mutaxassis kutubxona tarmog‘ini sezilarli kengaytirdi. Markaz kutubxonasidan mutaxassisning yuborilishi esa viloyat va tuman kutubxonalarining metodik jihatdan respublika markaziga bog‘lanib borganini bildiradi. 1941-yilda Namangan viloyati tashkil etilgach, shahar kutubxonasiga viloyat kutubxonasi maqomi berildi. Bu qadam kutubxonani nafaqat shahar, balki butun viloyat miqyosidagi fond va metodik markazga aylantirish yo‘lidagi bosqich bo‘ldi. Kutubxona 1940-yildan buyon chiqarilgan gazeta va jurnallarni saqlab kelmoqda. kkinchi jahon urushi kutubxonalarning kundalik faoliyatiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Urush sharoitida iqtisodiy resurslarning cheklanishi, mehnat resurslarining qayta taqsimlanishi va jamiyat hayotining harbiy ehtiyojlarga moslashuvi madaniyat muassasalari oldiga yangi vazifalarni qo‘ydi. O‘zbekiston SSR miqyosida kutubxonalar ma’naviy-ma’rifiy ishlarni davom ettirish, aholiga axborot yetkazish va targ‘ibot tadbirlarini tashkil etishda qatnashgan [6]. Namangan kutubxonalari faoliyatini ham shu umumrespublika jarayonlari bilan bog‘liq holda o‘rganish mumkin.

1960–1980-yillar sovet jamiyatida ta’lim, madaniyat va ommaviy axborot tizimlari kengaygan davr bo‘ldi. Kutubxonalar korxonalar, ta’lim muassasalari, madaniyat uylari va mahalliy jamoalar bilan hamkorlikda aholining kitobxonlik faoliyatini qo`llab-quvvatlashga yo`naltirilgan tizimning bir qismi sifatida faoliyat yuritdi. Namangan viloyati tarixini shu nuqtayi nazardan tahlil etish kutubxonalar tarmog‘ining shahar va qishloq hududlari bo‘yicha taqsimlanishi, markaziy va tuman kutubxonalari o‘rtasidagi munosabatlar hamda kitob fondlarini yetkazib berish mexanizmlarini o`rganishni talab etadi. Ayniqsa, aholisi ko`paygan va yangi ishlab chiqarish hamda turar joy hududlari shakllangan joylarda kutubxona xizmatining qanday tashkil etilgani alohida tadqiqot masalasidir. Bu davrda ommaviy-ma’rifiy tadbirlar kutubxona faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo`lib xizmat qilgan. Kitob ko`rgazmalari, adabiy kechalar, yozuvchilar va boshqa madaniyat vakillari asarlariga bag‘ishlangan tadbirlar kitobxonlarni muayyan adabiyotlar bilan tanishtirishga yordam bergan. Tavsiya etuvchi bibliografik ro‘yxatlar va kitobxonlar bilan individual suhbatlar esa kitob tanlash jarayonini yo‘naltirish vositalari sifatida qo‘llanilgan. Biroq sovet davri kutubxonalarining ma’rifiy faoliyatini bir yoqlama talqin qilish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Bir tomondan, kutubxonalar aholining kitob va matbuotdan foydalanish imkoniyatini kengaytirgan, bilim olish va mustaqil o‘qish uchun sharoit yaratgan. Ikkinchi tomondan, fondlarni shakllantirish va ommaviy tadbirlar mazmuni siyosiy-mafkuraviy nazoratdan xoli bo‘lmagan.

Natijada kutubxonalar bilim tarqatish instituti bo‘lish bilan birga, rasmiy mafkurani targ‘ib qilish tizimining ham tarkibiy qismi vazifasini bajargan.

Mazkur ikki jihatni birgalikda tahlil qilish Namangan kutubxonalari tarixini xolis o‘rganish imkonini beradi. Kutubxonalar faoliyatini baholashda faqat davlat tomonidan belgilangan vazifalarni emas, balki aholining ulardan foydalanish tajribasini, mahalliy ehtiyojlarni va mavjud imkoniyatlarning chegaralarini ham hisobga olish kerak.

1980-yilda Namangan shahri markazida kutubxonaning to`rt qavatli yangi binosi qurildi. Ochilish marosimida respublika rahbari Sharof Rashidov qatnashib, kutubxonani mumtoz shoira Nodira nomi bilan atashni taklif qildi. Namangan Xalq deputatlari Kengashining 1980-yil 19-iyundagi 368-sonli qaroriga muvofiq viloyat kutubxonasiga XIX asrning birinchi yarmida ijod qilgan o‘zbek shoirasi Mohlaroyim Nodira nomi berildi [4]. Bu qaror kutubxonaning viloyat madaniy hayotidagi o‘rni ortganini, shuningdek, rasmiy madaniyat siyosatida mumtoz meros vakillarini ulug‘lashga e’tibor berilganini ko‘rsatishi mumkin.

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishishi bilan kutubxona ishining siyosiy va institutsional sharoitlari ham yangi bosqichga o‘tdi. Sovet davrida shakllangan muassasalar, fondlar va mutaxassislik tajribasi keyingi rivojlanish uchun muhim asos bo‘lib qoldi. Shu bilan birga, tarixiy merosga munosabatni qayta ko‘rib chiqish, milliy madaniyat va o‘lkashunoslik materiallariga e’tiborni kuchaytirish uchun yangi imkoniyatlar paydo bo‘ldi. Demak, 1991-yil kutubxona tarixida faqat xronologik chegara emas, balki muassasalarning ijtimoiy vazifalari va madaniy ustuvorliklari qayta talqin qilina boshlagan davrga o‘tish nuqtasi sifatida ham ahamiyatlidir.

Xulosa qilib aytganda, 1925–1991-yillarda Namangan viloyatida kutubxona ishi rivojlanib, aholining kitob va bilim olish imkoniyatlari kengaydi. Kutubxonalar aholining savodxonligini oshirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va madaniy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etishda muhim o‘rin tutdi. Shu bilan birga, ularning faoliyati sovet davridagi mafkuraviy siyosat ta’sirida ham rivojlandi. Namangan kutubxonalari tarixini chuqur o‘rganish hududning madaniy-ma’rifiy taraqqiyotini yaxshiroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Mirziyoev SH.M. Niyati ulug` xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. – Toshkent: “O`zbekiston”, 2019. – 400 b.
2. Namangan viloyati - Vikipediya https://share.google/EJiY3tMhXzYXSzIh5
3. Jo‘rayev O. Bir asrlik tarixga ega ziyo maskani // Yuz.uz. 2021, 21 may. URL: https : / / yuz . uz / uz / news /bir-asrlik-tarixga-ega-ziyo-maskani
4. Berdiyeva Z. Kutubxonashunoslik. T.: “Ilm-ziyo” – 2013. B. 398.
5. Mahmudova M.H. O‘zbekistonda Sovet hokimiyatining qaror topish davrida kutubxonalar (1917–1941) International Conference on Education and Innovation. 2025, October
6. Olimjonov X. “O‘zbekiston SSRda kutubxona ishi tarixi (Ikkinchi jahon urushi yillari)”. O‘zMU xabarlari, ijtimoiy-gumanitar fanlar, 2026, jild 1, 1.8-son. DOI: https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.8.12734